

Udórz, nieistniejąca osada służbowa Wymysłów, XIX (?) - XX w.

1. Kategoria

Osadnictwo, osada służbowa nieistniejąca

2. Położenie administracyjne

gm. Żarnowiec, pow. zawierciański, woj. śląskie

3. Współrzędne

50.44461 19.77956

4. Kod w dokumentacji

Udorz-03-23

5. Data weryfikacji terenowej

9 marca 2016 r.

Teren dawnej osady

6. Opis

Osada znajdowała się około 1,5 km na południowy zachód od miejscowości, na śródleśnej polanie, we wschodniej części kompleksu leśnego, który do 1945 roku należał do majątku w Udorzu. Zabudowania osady figurują na rosyjskiej mapie z 1914 roku (opisane jako leśniczówka), mogła więc ona istnieć w tym miejscu już na początku dwudziestego stulecia. Obecnie (2016) znajduje się tutaj plac do składowania drewna. Na skraju lasu stoi ambona myśliwska i paśnik. Nie odnaleziono śladów budynków. Przy drodze leśnej stoi natomiast kilka starych dębów, które być może pamiętają leśniczówkę. Okolice nieistniejącej osady posiadają bogatą historię związaną z walkami partyzanckimi z okresu drugiej wojny światowej.

W latach 1943-1944 lasy pomiędzy Kleszczową, Udorzem i Porębą Dzierzną stanowiły oparcie dla oddziałów partyzanckich związanych z Armią Krajową i Gwardią Ludową. Przez cały okres okupacji niemieckiej miejscową organizację AK wspierała Anna z Brzozowskich Moesowa, żona przebywającego w obozie jenieckim właściciela dóbr udorskich, Władysława Moesa. Jej siostra, Maria Brzozowska pseud. *Mewa*, kierowała miejscową komórką sanitarną (tzw. piątką) Wojskowej Służby Kobiet¹.

Położona na uboczu osada służbowa stanowiła doskonale miejsce na partyzancką kryjówkę. Na przełomie 1943 i 1944 roku na kwaterach w majątku i w leśniczówce przebywał pluton podporucznika Zenona Siudy pseud. *Volt* z Obwodu Włoszczowskiego AK. *Volt* zajmował się zwalczaniem grasujących w okolicy przestępców, wcześniej żołnierzy Gwardii Ludowej (formacja wojskowa Polskiej Partii Robotniczej), którzy po opuszczeniu jej szeregów rozpoczęli na własną rękę rabunki i rozboje w okolicznych majątkach ziemskich. Grupa *Volta* zlikwidowała w tym czasie *nachodzących dwory, plebanie i młyny m.in. „Marka” Jana Gajosa i „Wirskiego” Zygmunta Wentlanda, członków Dzielnicy PPR i GL Wolbrom*².

Kilka miesięcy później okolice leśniczówki na Wymysłowie pojawiły się w kontekście kolejnych wydarzeń wojennych. 11 lipca 1944 roku w Krakowie doszło do nieudanej próby zamachu na SS-Obergruppenführera Wilhelma Koppe, bliskiego współpracownika gubernatora Hansa Franka, wysokiego dowódcę SS i Policji w Generalnym Gubernatorstwie, człowieka odpowiedzialnego za represje i masowe zbrodnie na Polakach i Żydach. Wyrok wydany na Koppego miał zostać wykonany przez specjalną grupę wydzieloną z oddziału dyspozycyjnego Armii Krajowej *Parasol* i dowodzoną przez Stanisława Leopolda pseud. *Rafał*. Po nieudanym zamachu grupa *Parasola* rozpoczęła odwrót wzdłuż zaplanowanej wcześniej trasy, prowadzącej między innymi przez Porębę Dzierzną i Udórz. W Porębie doszło do przypadkowej strzelaniny z patrolem niemieckiej żandarmerii, w wyniku której poważnie ranny został żołnierz *Parasola*, plutonowy Eugeniusz Schielberg pseud. *Dietrich* (1920-2002). Po dotarciu do Udorza zapadła decyzja, aby na okres leczenia i rekonwalescencji przetransportować *Dietricha* w bezpieczne miejsce położone w lasach udorskich. Niemal w tym samym momencie, kiedy samochód z rannym oraz towarzyszącą mu w charakterze opiekunki i przewodniczki *Mewą* ruszał w stronę lasu, odjeżdżająca w przeciwnym kierunku grupa *Parasola* została zaatakowana przez Niemców w ciasnym wąwozie tuż za Udorzem. Wywiązała się strzelanina, w której poległo dwóch żołnierzy AK, a troje dostało się do niewoli, zakończoną kilkanaście dni później ich rozstrzelaniem na

dzieńcu więzienia Montelupich w Krakowie. W chwili, gdy trwała ta dramatyczna potyczka, kilkaset metrów dalej samochód wiozący *Dietricha* zawiesił się właśnie na wyboistej drodze i trzeba go było czym prędzej porzucić na rzecz sprowadzonej w pośpiechu chłopskiej furmanki³.

Przebieg dalszych wydarzeń związanych z kuracją *Dietricha* w lasach udorskich nie jest do końca jasny. Według jednych relacji został on ulokowany w leśniczówce lub w jej bezpośrednim sąsiedztwie⁴. W innych opracowaniach pojawia się co prawda motyw leśniczówki, ale spalonej (*Założono obóz w lesie, w pobliżu spalonej leśniczówki, w młodym, gęstym i dość już wysokim zagajniku*⁵). W jeszcze innym miejscu mowa jest o niezidentyfikowanym bliżej obozowisku partyzanckim (*„Dietricha” przeniesiono na wóz konny i przewieziono w gąszczu o kilka kilometrów na miejsce dawnego obozu „Hardego”, gdyż pobyt w gajówce mógł być niebezpieczny*⁶). Pewne jest, że wszystkie te wydarzenia miały miejsce w pobliżu osady leśnej Wymysłów (*Dzień 12 lipca i noc z 12 na 13 grupa z rannym „Dietrichem” spędziła w lesie pod Wymysłowcem*⁷). Przy rannym czuwał lekarz *Parasola*, doktor Zygmunt Dworak pseud. *Maks*, wkrótce na miejscu pojawił się także związany z AK lekarz miejscowy, doktor Marian Korzeniowski. W nocy z 14 na 15 lipca *Dietrich* został przetransportowany do Załęża i umieszczony w wygodnej i bezpiecznej kwaterze, ochranianej przez żołnierzy z oddziału por. Gerarda Woźnicy pseud. *Hardy*⁸. Po trwającej jeszcze przez kilka dni kuracji *Dietrich* powrócił do Warszawy, gdzie wkrótce miał walczyć w powstaniu warszawskim⁹.

Ostatni akcent wojenny związany z okolicą osady leśnej Wymysłów miał miejsce w końcu września 1944 roku. W lasach majątku Udórz doszło wtedy do koncentracji sił partyzanckich z batalionu *Surowiec* por. Gerarda Woźnicy *Hardego*, kompanii ppor. Stanisława Wencla pseud. *Twardy* i oddziału dywersyjnego Obwodu Olkusz ppor. Kazimierza Kluczewskiego pseud. *Pijok*. Pomocy w wyżywieniu partyzantów jak zwykle udzieliła Anna Moesowa z Udorza. 5 października zgromadzone wojska wizytował komendant Okręgu Śląskiego AK mjr Zygmunta Janke pseud. *Walter*. Podjęto wtedy decyzję, że batalion *Hardego* zostanie skierowany w Beskidy, w rejon Kalwarii Zebrzydowskiej, a kompania *Twardego* wyruszy do lasów na południe od Częstochowy. Wymarsz partyzantów z Udorza nastąpił w nocy z 12 na 13 października¹⁰.

Po zakończeniu drugiej wojny światowej majątek w Udorzu został znacjonalizowany, a wchodzące w jego skład lasy (około 198 ha) przekazano w administrację Nadleśnictwu Państwowemu Żarnowiec. Wraz z lasem Nadleśnictwo przejęło osadę służbową Wymysłów, która według protokołu przejęcia z lipca 1945 roku składała się z parterowego, drewnianego, krytego gontem domu mieszkalnego o kubaturze 345 m³ oraz przylegającej do niego obory. Obok stał drewniany ustęp¹¹. Mieszkający w pobliżu pan Józef Słaboń wspomina, że budynek mieszkalny był od południa licowany cegłą i posiadał dwa niezależne mieszkania, z których każde składało się z sieni, kuchni i pokoju. Obok miała się znajdować niewielka drewnutnia, być może nie wymieniona we wspomnianym protokole przejęcia. Według tej samej relacji, budynek stał nieużytkowany do lat pięćdziesiątych i był w tym czasie stopniowo rozbierany przez miejscową ludność, która pozyskiwała z niego materiał na cele budowlane¹². Sołtys Poręby Dzierżnej, pan Waldemar Strózik przypomina sobie, że przy leśniczówce była podobno studnia z doskonałą wodą i że w ostatnich latach ktoś miał nawet przyjeżdżać w to miejsce i poszukiwać, bezskutecznie zresztą, owej studni¹³.

7. Uwagi

8. Źródła i materiały

¹ Piwowarski Stanisław, *Karty z dziejów okupacji i podziemia*, w: *Żarnowiec, szkice z dziejów*. Towarzystwo Wydawnicze *Historia Jagellonica*, Kraków 1998.

² tamże, s. 116.

³ Piotr Stachiewicz, *Akcja Koppe*. Wydawnictwo MON, Warszawa 1975. Patrz także: Rafał Jaworski, *Ubezpieczali odskok „Parasola”*, w: *Ilcusiana*, nr 6, 2012.

⁴ Aleksander Kunicki, *Cichy front*, Wyd. PAX, Warszawa 1969. Rozdział pt. *Tablica w Udorzu* dostępny na stronie *Pamięci konspiratorów krakowskiego Kedywu AK*: http://www.kedyw.info/wiki/Aleksander_Kunicki,_Tablica_w_Udorzu

⁵ Piotr Stachiewicz, op. cit., s. 162. Być może chodzi tutaj o spalone kilka miesięcy wcześniej gospodarstwo, w którym niemiecka oblawa dopadła kilku partyzantów z oddziału AL Jana Trzaski pseud. *Gutek*.

⁶ Zygmunt Niepokój, *Wykonanie i odwrót*, cykl artykułów pt. *Akcja „Koppe”*, w: *Tygodnik Katolików WTK*, 5 odcinków od 5 lipca 1964, odc. 4. Publikacja dostępna na stronie *Pamięci konspiratorów krakowskiego Kedywu AK*: http://www.kedyw.info/wiki/Zygmunt_Niepok%C3%B3j_%281964%29,_Wykonanie_i_odwr%C3%B3t

⁷ Piotr Stachiewicz, op. cit., s. 168.

⁸ tamże.

⁹ *Wikipedia*, hasło: Eugeniusz Schielberg, dost. 30.03.2016.

¹⁰ Stanisław Piwowarski, *Karty z dziejów...*

¹¹ *Protokół przejęcia majątku leśnego Udórz*, Wola Libertowska, 30 lipca 1945 roku, kopia dokumentu w archiwum prywatnym pana Mieczysława Jarosza.

¹² Rozmowa z panem Józefem Słabonem, Poręba Dzierżna Wymysłów, 17 kwietnia 2016 roku.

¹³ Rozmowa z panem Waldemarem Strózikim, sołtysem Poręby Dzierżnej, 3 września 2016 roku.

Osada na mapach archiwalnych patrz m.in. *Nowaja Topograficzeskaja Karta Zapadnoj Rossii* 1:84 000, arkusz XXX-6, 1914, wersja online na stronie projektu Mapster, <http://igrek.amzp.pl/mapindex.php?cat=R084>.

9. Dodatkowe fotografie obiektu

Teren dawnej osady

Osada na mapie rosyjskiej z 1914 r. (<http://igrek.amzp.pl/>)